

ВІЙСЬКОВА ІСТОРИОГРАФІЯ

ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1918–1920 РОКІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІЙСЬКОВИХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

Олексій ФУРТЕС,
старший науковий співробітник Академії сухопутних
військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
підполковник

Фуртес Олексій. *Визвольні змагання 1918–1920 років у дослідженнях воєнних істориків Української Галицької Армії.*

У статті аналізується історіографія визвольних змагань 1918–1920 років на західноукраїнських землях проти Польщі, Румунії й Угорщини, зокрема, наукові розвідки та мемуари їх учасників.

Ключові слова: *визвольні змагання, Українська Галицька Армія, західноукраїнські землі, українсько-польська війна, наукові розвідки, мемуари.*

Фуртес Алексей. *Освободительная борьба 1919–1920 годов в исследованиях военных историков Украинской Галицкой Армии.*

В статье дан анализ историографии освободительной борьбы 1918–1920 годов на западноукраинских землях против Польши, Румынии и Венгрии, в частности научных трудов и мемуаров ее участников.

Ключевые слова: *освободительная борьба, Украинская Галицкая Армия, западноукраинские земли, украинско-польская война, научные труды, мемуары.*

Furtes Oleksij. *Liberation competitions are 1918–1920 years in research of soldiery historians of Ukrainian Galychyna Army.*

In the article historiography of liberation competitions is analysed 1918–1920 years on western Ukrainian earths against Poland, Romania and Hungary, in particular scientific secret services and memoirs of their participants.

Keywords: *liberation competitions, Ukrainian Galychyna Army, western Ukrainian earths, Ukrainian Polish war, scientific secret services, memoirs.*

Національно-демократичні революції наприкінці Першої світової війни змінили етнополітичну карту Східної Європи і охопили українські землі. Першолистопадове повстання 1918 року у Галичині та Буковині, утворення суверенної Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР) викликали збройну агресію з боку Польщі, а також Румунії й Угорщини. Розпочався період національно-визвольних змагань 1918–1920 років.

Об'єктивно висвітлив безпосередню підготовку і хід Першолистопадового повстання Олекса Кузьма в науково-історичній праці «Листопадові дні 1918 року». На підставі власних спостережень й документів він подав перебіг подій, проаналізував передумови й наслідки повстання у Львові та повітах. Він вважав, що Листопадовий чин став початком національно-демократичної революції у краї й закономірним наслідком «складного історичного процесу, в якому співділили різнородні суспільно-політичні чинники у зв'язку з світовою війною» [1, 27]. Вирішальне значення у здійсненні перевороту, на думку історика, мав Центральний Військовий Комітет, який утворився в середині вересня 1918 року під керівництвом поручника І. Рудницького. Його зусиллями були підготовлені збройні сили повстання: близько 2400 вояків у Львові й українські підрозділи в повітових центрах і містах – Станіславові, Тернополі, Перемишлі, Чернівцях [1, 42–45]. О. Кузьма описав діяльність керівника повстання сотника Д. Вітовського, чия рішучість подолала коливання політичного проводу щодо початку перевороту в ніч на 1 листопада. Він дав високу

оцінку галицьким старшинам і штабу на чолі з отаманом С. Горуком, під чийм керівництвом українське військо взяло Львів під свій контроль [1, 61–68].

Такої ж думки дотримувався Осип Думін (А. Крезуб) у монографії «Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919 років», яка вийшла друком у львівському видавництві «Червона Калина» 1933 року. «Центральний Військовий Комітет, зокрема сотник Вітовський, – зазначав він, – спротивились дальшому вичікуванню і зажадали негайного виступу, не оглядаючись на те, що вирішить «Відень». Вітовський ручив за успіх задуманої акції, але тільки під умовою, що вона буде проведена негайно, таки в найближчих годинах... Не оглядаючись уже ні на що, сотник Вітовський дав наказ виступити» [2, 32–33]. Історик засудив спроби деяких політичних діячів і військовиків применшити значення сотника Д. Вітовського у здійсненні Першолистопадового зриву у Львові. У статті «Полковник Дм. Вітовський у спогадах» він писав, що у даному випадку йдеться про «портрет визначної людини, що творила або співтворила бурхливу історію, діяла в великій епосі, була рушійною силою тих чи інших подій, що означали на деякий час нашу історію». Підсумовуючи низку публікацій про керівника Першолистопадового зриву і військового міністра ЗУНР, автор відзначав: «Щодо популярності, то Д. Вітовський не мав серед Стрілецького Війська ніякої конкуренції..., був клясичним зразком українського патріота, живучого тільки для ідеї, носієм українських національно-державницьких ідеалів, для котрих мусить пожертвувати все особисте» [3].

Змістовні спогади написав безпосередній учасник подій у Львові четар Мирон Коновалець (брат полковника Є. Коновальця, командира Корпусу Січових Стрільців у Наддніпрянській армії). Особливо детально він виклав дії Військового Комітету і деяких старшин під час повстання. Зокрема, розповів про те, як поручникові І. Цьокану вдалося домовитися з командуванням угорських та австро-німецьких куренів про їх нейтралітет. Зауважив, що поручник добре володів угорською та німецькою мовами, а головне – виявився хорошим дипломатом. «Була 7-ма година, як на ратушевій вежі вже маяв національний, фактично державний прапор, – підсумовував автор. – Тоді теж сотник Д. Вітовський явився до голови львівської делегації Української Національної Ради, д-ра Костя Левицького, щоб здати йому звіт з успішно проведеного українським військом зайняття столичного міста Львова» [4, 1934, 1 листопада].

Історико-мемуарні праці того часу свідчать, що завдяки чітким наказам центру й енергійним діям українських старшин або комісарів влада у більшості галицьких повітів швидко перейшла в руки українців. «Найкраще переведено переворот у Коломиї, – зазначав М. Дольницький, – де стояли кадри аж двох українських полків; так само в Золочеві, де енергійно діяв сотник Гнат Стефанів, пізніший командант українського війська у Львові, а далі у цілому ряді міст – як Станиславів, Тернопіль, Стрий, Рава-Руська, Жовква, Сокаль, Бережани, Перемишляни та ін.» [5, 58]. Але у деяких містах, зокрема Дрогобичі, Самборі, Яворові, як свідчив автор, дійшло до збройних сутичок із поляками. Особливо важко було українцям 9-го піхотного полку, яким командував М. Федюшка, у Перемишлі. Збройна боротьба зі змінним успіхом тривала десять днів. І лише 11 листопада поляки за підтримки інших регіонів захопили місто. «Так впав Перемишль, – цей стратегічний ключ до Східної Галичини від Заходу», – підсумовував М. Дольницький.

Саме княжий Перемишль став головним пунктом дислокації польських військ протягом усієї українсько-польської війни, тут поляки зосередили сили для окупації Галичини [5, 59].

Прологом українсько-польської війни 1918–1919 років стала битва за Львів 1–22 листопада 1918 року. Цій події було присвячено чимало праць. У вже згаданій праці О. Кузьми «Листопадові дні 1918 року» подано повну джерельну історію листопадних боїв у Львові й під Львовом у 1918 році. Талановитий військовий історик реконструював хроніку протистояння у Львові, ґрунтовно проаналізував ситуацію, співвідношення супротивних сил, передумови і результати подій. Зокрема, серед умов, які сприяли полякам, він відзначав переважну більшість польського населення, наявність близько 700 вишколених легіонерів, майже 400 офіцерів, об'єднаних у конспіративні військові організації. Саме вони під командуванням полковника В. Сікорського, а з 1 листопада – Ч. Мончинського, зуміли перехопити ініціативу й у перші ж дні провести мобілізацію близько 4000 бойовиків [6, 87–89]. Поляки вже 1–2 листопада захопили стратегічно важливі райони міста, зокрема, головний вокзал зі складами зброї.

Після прибуття до Львова 3–4 листопада півторатисячного полку Українських Січових Стрільців (УСС) і призначення на посаду командувача полковника Г. Стефаніва, ситуацію в місті вдалося стабілізувати. Було створено Начальну Команду – штаб Галицької армії на чолі з С. Горуком, налагоджено дисципліну, укомплектовано бойові групи. Отже, із 10 листопада, відзначали О. Думін [2, 45] та О. Кузьма [1, 268–269], оперативна ініціатива перейшла до українського командування, розпочалися наступальні операції галицького війська. Але це були локальні успіхи. У монографії «За Львів» Г. Стефанів відзначав: у звітах, зокрема від 12 листопада, попереджав уряд, що становище українських військ важке й загрожує стати критичним, бракувало стар-

шин і стрільців, а допомога із краю не надходила через байдуже ставлення державних і військових органів до долі Львова. Однак уряд обмежився лише вимогою будь-що утримувати Львів [7, 8–12].

Чимало авторів, зокрема і М. Заклинський, схвалювали діяльність полковника Г. Стефаніва. «Із трьох командантів Листопадових боїв найвидатніший був полковник Стефанів, – писав він у праці «Бої у Львові в листопаді 1918 року». – Він був талановитий і енергійний старшина. Під його проводом перебрало наше військо ініціативу в боях. Водночас автор критикує його за зневагу до українського населення Львова, яке могло б посилити військо двома-трьома тисячами вояків. Закидає йому невдале використання полку УСС, який було роздроблено на малі групи, та за розподіл командирських кадрів [8, 390–392]. Найбільше отримав закидів Г. Стефанів за рішення залишити Львів 22 листопада. Поручник УСС Володимир Калина у праці «Українсько-польська війна» наголошував, що в бою 21 листопада його підрозділ і сусіди завзято обороняли свої позиції, «та вночі наші частини почали відходити із Львова. Ми віддали Львів – можна сказати – через непорозуміння» [9, 393]. Із цим погоджувалися О. Кузьма, М. Заклинський, М. Луцький.

Після падіння Львова розпочався другий, надзвичайно складний етап українсько-польської війни: формування частин Української Галицької армії (УГА), бої на польському фронті. Військове будівництво, як зауважив О. Кузьма розгорнулося практично лише після втрати Львова. 13 листопада військовий міністр Д. Вітовський виїхав зі Львова. Створене ним у Тернополі міністерство видало наказ про мобілізацію чоловіків, розгорнуло формування 12 окружних і 60 повітових військових команд [1, 264–266]. Дмитро Микитюк у праці «Організаційна структура Української Галицької Армії» проаналізував процес формування УГА і висвітлив створення самостійних бойових груп, таких, як «Схід», «Старе Село»,

«Щирець», «Рудки», «Північ» та ін., їх реорганізацію взимку 1919 р. На наш погляд, він дещо ідеалізував цей складний процес, стверджуючи, що з «мішанини регулярних і партизанських або напівпартизанських відділів, сотень, куренів чи груп», які існували в листопаді–грудні 1918 року, здебільшого на західному пограниччі, уже в січні 1919 року. Галицька армія «перетворилася у регулярну армію., виросла в поважну, на європейський лад сформовану бойову силу, що нараховувала біля 60 тисяч бійців з добре забезпеченим заплілям» [10, 83].

Після проголошення курсу на злук УЗНР і Української Народної Республіки (УНР), на початку грудня 1918 року Галицьку армію очолили наддніпрянці: командувачем став досвідчений генерал М. Омельянович-Павленко, а начальником штабу – Є. Мишковський. О. Думін відзначав, що саме під їх орудою завершено будівництво збройних сил республіки. «Аж з початком 1919 р., – зауважував він, – завдяки начальникові штабу полковнику Мишковському, УГА одержала одностайну організаційну схему, по якій перестроїлась вона на регулярну армію. Від цього часу УГА ділилася на три корпуси по чотири бригади, разом 12 бригад». Щоправда, зауважив він, «організаційна схема полковника Мишковського увійшла в життя нескоро», і пропонував «замість 12 бригад виставити 6–8 дивізій», що було б доцільніше у тій ситуації [2, 74–75].

Як уже було сказано, першими літописцями українсько-польської війни були її безпосередні учасники, які у міжвоєнний період створили досить поважний доробок історико-мемуарної літератури. Водночас вони започаткували традицію подавати історичні події часто тенденційно, висвітлюючи здебільшого успішні операції і бої, оминаючи невдалі епізоди. Марним спробам визволити Львів двома досить крупномасштабними наступальними операціями УГА (у грудні 1918 – січні 1919 рр.) присвячено лише кілька об'єктивних публікацій, напри-

клад, статті М. Омеляновича-Павленка, О. Думіна, В. Калини, І. Карпинця, Д. Палієва [11]. Незважаючи на недостатні сили, на поспіх у підготовці наступу, «ніхто в Начальній Команді не сумнівався, що цей наступ поверне Львів. Певність була сто-процентова». Так згадував про першу операцію від 27 грудня Д. Паліїв [12]. Але непередбачений контрудар поляків силами 2,5-тисячної групи Ю. Сопотницького у фланг і тил українців призвів до важких втрат і загальної поразки. Головний удар супротивник завдав по наддніпрянській Козятинській бригаді, яка, за висловом В. Калини, була «деморалізована взагалі», її особовий склад відверто відмовлявся воювати у Галичині і вже на початку бою «в паніці залишала своє становище» [9, 401]. Другий наступ на столицю розгорнувся 11 січня 1919 року, знову під тиском уряду ЗУНР. У зв'язку з розглядом українського питання на Паризькій мирній конференції, згадував М. Омелянович-Павленко, йому наказали взяти Львів обов'язково до 18 січня, хоча операція знову не була підготовлена [13, 1929. Ч. 3–4, 111]. Упродовж кількох днів точилися бої в околицях Львова. Українці знову не змогли звільнити столицю. Щоправда, і поляки не були спроможні відсунути українські війська від Львова. «Українці не могли досягнути в цій офензиві ніякого успіху, – слушно зауважували Б. Гнатевич і О. Думін, – бо до неї не підготувались і наступ на Львів був узагалі не під силу Українській Галицькій армії» [14, 493–494].

Набагато більше аналітичних праць, розвідок і спогадів присвячено Вовчухівській наступальній операції УГА, особливо її першому (17–25 лютого 1919 р.), блискуче проведеному етапові. Поряд із уже згаданими фундаментальними аналітичними дослідженнями М. Омеляновича-Павленка, О. Думіна, Б. Гнатевича, Л. Шанковського, у яких розглядався перебіг операції, відзначимо історико-мемуарну працю колишнього старшини Самбірської бригади УГА й учасника тих боїв Івана Карпинця «Історія

8-ї Галицької бригади». Автор піддав критиці командування Галицької армії, яке із двох варіантів обрало не сміливий і перспективний – удар на Перемишль, а обережний – перерізати залізницю Перемишль–Львів, блокувати і визволити столицю [15, 1933. Ч. VI, 18]. І. Карпинець вважав, що виконати цей план завадила Антанта, до думок якої, на жаль, прислухався уряд ЗУНР. «Коли ситуація поляків стала прибирати катастрофічного характеру, послужились вони місією побідної Антанти, – зазначив історик, – вгадуючи добре, що галицький уряд не зможе протиставитися її домаганням» [15, 1933. Ч. VII–VIII, 32]. Скориставшись приїздом місії Антанти до Львова й тимчасовим перемир'ям, поляки підтягнули свіжі сили, й у березні звели нанівець досягнення Вовчухівської операції. З інших праць про ці події відзначимо спогади поручника УСС В. Кривоуса «Пролом польського фронту під Вовчухами», у яких розповідається про масовий героїзм бригади січовиків під час операції, показано бойові дії куреня під Вовчухами [16, 104–108].

Доволі численною є історіографія відомої Чортківської наступальної операції 8–28 червня 1919 року. Зокрема, лише «Календар» і «Літопис Червоної Калини» присвятили їй 19 публікацій. Перебіг цієї події відтворили Л. Макарушка, С. Думін, В. Курманович, Є. Яворівський, А. Бізанц, Р. Волощук, П. Мигович, В. Бачинський, С. Шухевич та ін. На окрему увагу заслугове створена майже цілком на документах Начальної Команди науково-історична стаття сотника Є. Яворівського «Чортківська офензива і відворот за Збруч в освітленні Начальної Команди». Автор, насамперед, високо оцінив одну із останніх і блискучих операцій армії. «Червнева офензива Галицької Армії під командою генерала Грекова, – наголошував Є. Яворівський, – це безсумнівно найкраща сторінка історії Армії». Він характеризував її як «нежданий і нагальний вияв моральних сил, що лежали в основі душі української галицької збройної сили»

[15, 1935. Ч. XII, 4]. Автор виклав події у формі щоденника, фіксуючи бойові дії дуже скрупульозно: співвідношення сил, діяльність кожної бригади. Він уникав зайвих коментарів і узагальнень, завдяки чому праця стала унікальною хронікою і цінним джерелом для дослідників завершального етапу українсько-польської війни.

Однією з найкращих, на наш погляд, праць із історії Чортківської операції була монографія колишнього поручника УГА Л. Макарушки «Чортківська офензива», над якою він працював із 1934 року. Але праця вийшла друком лише після Другої світової війни в Канаді. У першій частині автор подав хід операції. Використовуючи документи й опубліковані матеріали, він реконструював перебіг подій, одночасно проаналізував їх, полемізуючи з іншими авторами – П. Миговичем, Г. Микитеєм, О. Грековим, І. Борковським, Р. Колтуном, М. Хронов'ятю. Опис бойових дій доповнюють фахово виконані картосхеми. У другій частині монографії Л. Макарушка проаналізував внутрішньо- і зовнішньополітичну ситуацію в ЗУНР. «Чортківська офензива, – підсумовував він, – була останньою, розпучливою спробою Галицької Армії рятувати західньо-українські землі від ворожої окупації» [17, 49]. Хоча її передові частини підійшли майже до Львова, операція була приречена, тому що геостратегічні умови її проведення виявилися вкрай несприятливими. Варшаву активно підтримували Антанта і Румунія, польська армія була добре озброєна і забезпечена всім необхідним для бою. Натомість галицьким бригадам бракувало навіть елементарного – набоїв і чобіт. Дуже цінним для майбутніх дослідників є третя частина праці, у якій викладено організаційну структуру Галицької армії в часи операції. Автор подав не лише структуру армії від Начальної Команди до куреня, але й прізвища всіх командантів частин і підрозділів УГА [17, 52–59].

Відзначимо, що історіографії українсько-польської війни все ж бракує аналітич-

них праць воєначальників, насамперед, таких, як генерали М. Тарнавський, О. Микитка, полковники Г. Коссак, Г. Стефанів. У праці генерала Б. Курмановича, начальника штабу УГА та виконувача обов'язків військового міністра ЗУНР, проаналізовано лише завершальну подію війни – відступ за Збруч у липні 1919 року. Насамперед він показав геополітичну і воєнно-стратегічну ситуацію, в якій опинилася молода республіка та її армія навесні 1919 р. «Зі зламанням нашої березневої офензиви, що була кульмінаційним пунктом нашої активності, – зазначав генерал, – ставав ворог з дня на день сильнішим, а тим самим перебирав теж і ініціативу в оперативних акціях. Він мав за собою Антанту і її допомогу під кожним оглядом» [15, 1934. Ч. V, 4]. Водночас зі сходу наступали більшовицькі війська, й Антанта поставила на Польщу, яка «мала бути тим заборолом, що поставить опір дальшому походіві більшовизму на захід». Було очевидним, що польські війська, посилені армією генерала Ю. Галлера із Франції, перейдуть у загальний наступ, який втримати не вдасться. Отже, В. Курманович запропонував план, за яким усі корпуси слід було відвести на лінію Дністра і, маючи в тилу дружню Чехословаччину, шлях сполучення через Карпати з Віднем, побудувати неприступну оборону. Внаслідок цього поляки отримали б новий фронт із більшовиками й зосередили би там головні зусилля. На жаль, підсумовував В. Курманович, політичний провід держави обрав інший шлях. Через це УГА відступила за Збруч, об'єдналася з Армією УНР і вступила у кровопролитну війну з більшовиками, згодом із денікінцями, що закінчилося її загибеллю. Тобто стратегія політичного проводу зіграла на руку Польщі й Антанті. Отже, слушно зауважив генерал: «1919 р. тільки ми, українці оборонили Європу – в тім і саму Польщу – перед більшовицькою навалою» [15, 1934. Ч. V, 6].

Історико-мемуарних праць про бойовий шлях Галицької армії за Збручем у порів-

п'янні з українсько-польською війською набагато менше, хоча період від липня 1919 року до квітня 1920 року був досить насичений важливими подіями. Найбільше розвідок і споминів присвячено Київській наступальній операції об'єднаних українських армій у серпні 1919 року. Вона посідає центральне місце у спогадах генерала А. Кравса «За українську справу». Тогочасний командувач ударної армійської групи, націленої на столицю, мав усі підстави висвітлити її фахово і ретельно. Генералові було чим пишатися, адже його війська за три тижні безперервного наступу звільнили від більшовиків Жмеринку, Вінницю, Козятин, Бердичів, а 31 серпня вступили до Києва. Населення Правобережної України зустрічало галицькі корпуси як визволителів. «Більшовики страшно шаліли у Вінниці, – писав А. Кравс, – за їх панування загинули з рук ЧК понад 5 тисяч осіб» [18, 17]. Він із прикриттю згадував про збройне зіткнення з Добрармією Денікіна, яке переросло у війну і завадило визволити всю Україну. «Головна сила Червоної армії зводила бій на життя і смерть з військами Денікіна між Волгою і Дніпром, з Колчаком на Сибірі, з поляками на заході, а з литовцями і генералом Юденічем на півночі, – писав генерал, розглядаючи геостратегічну ситуацію влітку 1919 року. – Направду, положення червоної Москви було тоді найтяжче від початку її кривавого панування! Чи ж Антанта була тоді сліпа, що нас не бачила, чи, може, не хотіла бачити? Коли б вона була тоді бодай у дечому нам допомогла і стала посередником між нами та Денікіном, то була б тоді вибила для панування червоної Москви й остання година» [18, 23].

Похід на Київ став головною темою аналітичної статті М. Дольницького «Українська Галицька армія в боях з большевиками» [19, 451–468], останній варіант якої з'явився після Другої світової війни. Автор узагальнив низку публікацій «Українського Скитальця» 1920–1923 років і суттєво доповнив праці Я. Дяківа, К. Купчанка,

В. Льобковича на цю тему. Статтю ілюстровано оригінальними картосхемами. Автор звертає увагу на досить сильне угруповання українських військ, яке мало 2 тис. шабель, 50 тис. багнетів, 350 гармат і 1100 скорострільів [19, 458]. Значною силою були українські повстанці. Отже, успіх наступу на Київ став цілком закономірним. На жаль, крім більшовицького, в цей час утворився і денікінський фронт, тобто третій із врахуванням польського.

Про бойові дії на денікінському фронті йдеться у статті П. Магаса «Перші бої з Денікінцями», а також у працях А. Кравса, О. Станіміра, Є. Бородієвича, Є. Яворівського, С. Шухевича, М. Дольницького, М. Омеляновича-Павленка й ін. Усі відзначали, що внаслідок бойових дій упродовж жовтня, за висловом О. Станіміра, «УГА була в той час до того ступня виснажена безустанними кривавими боями, а до того боса й обдерта, що вже не була в силі ставити поважний спротив добре вирядженому й озброєному ворогові» [19, 481]. У ті ж дні масова епідемія тифу вивела із строю щонайменше 15 тис. галицьких вояків, більшість із яких померла. Саме ці обставини змусили командування армії 17 листопада 1919 року підписати перемир'я з Добрармією. По суті, на цьому й закінчилися визвольні змагання Галицької армії за українську справу [20].

Періодові, коли Галицька армія перебувала у складі Добровольчої, а згодом Червоної армій, присвячено небагато тогочасних праць. Бойових дій вона не вела, за винятком сутичок із більшовиками і поляками під час трагічної спроби приєднатися у квітні 1920 року до Армії УНР, яка остаточно позначила кінець її існування. В історико-мемуарній праці «Від Денікіна до большевиків» (Відень, 1920) отаман І. Цюкан досить повно висвітлив цю добу в історії УГА, проаналізував причини і наслідки трагічних для стрільцтва подій. «З Денікіним ми лучилися взагалі без думки про можливість координації наших кличів і ідеалів з його ідеалами, але виключно з

практичних мотивів збереження технічної й органічної цілості для дальшої війни з Польщею» [21, 6]. Такими ж мотивами – зберегти армію для визволення Батьківщини – був викликаний союз із Червоною армією, тим більше, що це передбачено в угоді: «Хоч ми назверх стали червоні, вивісили на будинку, де була приміщена команда, червоний прапор, носили червоні відзнаки, однак у внутрі були ми такі, як були до того часу», – стверджував генерал А. Кравс [18, 85].

Перебіг подій початку 1920 року висвітлив отаман С. Шухевич, який подав чисельний склад і дислокацію галицьких бригад, прізвища командантів бригад і полків у складі Червоної УГА. Він визнав, що «більшовики зовсім слушно від самого початку нашої злуки нам не вірили» [22, 13], розповів про масові репресії більшовицького ЧК проти вояків Галицької армії, про розстріли старшин, генералів О. Микитку та Г. Ціріца. Серед інших слід виділити праці: «Галицька армія на Великій Україні» О. Левицького, «Договір з Денікі-

ном» Г. Коха (тут подано ряд цінних документів, зокрема протокол суду над командувачем УГА генералом М. Тарнавським за підписання угоди з командуванням Добармії), «Денікіяда УГА» Є. Яворівського, «Під Чудновом (кінець бригади УСС)» І. Іванця [11; 23; 24].

Науково-аналітичні й історико-мемуарні праці галицьких військових істориків засвідчили непереборне прагнення українського народу до національної державності і продемонстрували його здатність на військово-політичну самоорганізацію, героїчну боротьбу в надзвичайно складних і несприятливих умовах, готовність до самопожертви. «Це був подвиг українського народу, якому рівного нема в історії всіх інших народів світу, – писав колишній командант бригади отаман І. Цьокан, – бо серед таких страшних злиднів, проти таких сильних ворогів з усіх сторін, властиво проти цілого світу, який відмовляв нам право на самостійне політичне і державне життя, не приходилося ні одній нації воювати» [21, 18].

ДЖЕРЕЛА

1. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Олекса Кузьма. – Львів: Червона Калина, 1931. – 448 с.
2. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919 / А. Крезуб. – Львів: Червона Калина, 1933. – Нью-Йорк: Око, 1966. – 179 с.
3. Думін О. Полковник Д. Вітовський в спогадах / О. Думін // Календар-альманах Червоної калини на 1936 р. – С. 13–14.
4. Новий час. Львів. – 1930–1939.
5. Дольницький М. Військова підготовка Листопадового Зриву та її здійснення / М. Дольницький. // Українська Галицька армія: матеріали до історії: Т. 1. – Вінніпег, 1958. – С. 49–59.
6. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія / Лев Шанковський. – Вінніпег, 1974. – 396 с.
7. Шляхами віків: Довідка з історії України. – Київ: Україна, 1993. – 380 с.
8. Заклинський М. Бої у Львові у листопаді 1918 р. / М. Заклинський // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. 1. – Вінніпег, 1958. – С. 370–393.
9. Калина Володимир. Українсько-польська війна / Володимир Калина // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. 1. – Вінніпег: Вид-во Д. Микитюка, 1958. – С. 393–423.
10. Микитюк Д. Організаційна структура Української Галицької армії / Д. Микитюк // Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях (Матеріяли до історії). – Т. I. – Вінніпег, 1958. – С. 73–134.

11. Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії / Лев Шанковський // Український історик. – 1970. – Ч. 4 (28) – С. 67–75; 1971 – №1–2 (29–30). – С. 58–69; №3–4 (31–32). – С. 31–32; 1972. – Ч. 3–4 (35–36). – С. 55–71; 1973. – Ч. 3–4 (39–40). – С. 113–126; 1974 – Ч. 1–3 (41–43). – С. 48–64; 1975 – Ч. 1–2 (45–46). – С. 45–69.

12. Паліїв Дмитро. За генералами. Жмут спогадів / Дмитро Паліїв // Календар Червоної Калини 1935 р. – Львів: Червона Калина, 1934. – С. 40–46.

13. Розбудова нації. – Прага, 1928–1934.

14. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.) / [під ред. І. Крип'якевича, Б. Гнатевича, З. Стефаніва та ін.]. – Львів: Видавництво І. Тиктора, 1936. – 801 с.

15. Літопис Червоної Калини. Львів, 1929–1939.

16. Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. III. – Вінніпег, 1966. – 232 с.

17. Макарушка Л. Чортківська офензива / Л. Макарушка // Українська Галицька Армія. Т. IV. – Вінніпег, 1968. – С. 6–63.

18. Кравс А. За українську справу: Спомини про 3-й корпус УГА після переходу за Збруч / Антін Кравс. – Львів: Червона Калина, 1937. – 99 с.

19. Дольницький М. Українська Галицька Армія в боротьбі з більшовиками / М. Дольницький // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. Т. 1. – Вінніпег, 1958. – С. 451–483.

20. Олійник С. Українська Галицька армія на захисті УНР (липень–листопад 1919 р.) / С. Олійник // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). – Вип. 5. – К.: Рідний край. 1999. – С. 221–224.

21. Цьокан І. Від Денікіна до большевиків / І. Цьокан. – Відень, 1921. – 20 с.

22. Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької Армії (1918–1920): (У 5 ч.) / С. Шухевич. – Львів: Червона Калина, 1929. Ч. 5: Від квітня 1920 до серпня 1920. – 147 с.

23. Левицький Осип. Військовий договір Української Галицької Армії з Добармією ген. Денікіна / Осип Левицький // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Відень, 1921. – Т. 1. – С. 484–514.

24. Левицький Осип. Галицька Армія на Великій Україні: спомини з часу від липня до грудня 1919 р. / Осип Левицький. – Відень, 1921. – 190 с.